

ESKİ ELAM SİYASİ TARİHİ

Vatan ALTAŞ¹, Cuma Ali YILMAZ²

Geliş: 11.06.2024 / Kabul: 29.11.2024

DOI: 10.62809/matbuat.1589897

Öz

İran'ın Güneybatı bölgesinde yükselen Elam Krallığı Mezopotamya uygarlıkları arasında önemli bir konuma sahiptir. Elam Krallığı'na ev sahipliği yapan modern Huzistan bölgesi Tarih Öncesi Dönemlerden itibaren iskân sahası olmuştur. Bölge, dağlık bölge Anşan (Anzan) ve nispeten daha düz olan Susa olmak üzere iki önemli yerleşim yerine sahiptir. Anşan (Anzan) bölgesi Zagros Dağları'ndan oluşurken yaşam ve tarım için daha elverişli olan Susa; Karun, Karhe ve Dez gibi nehirlerin bulunduğu ovalık bölgede yer almaktadır. Bu çalışmamızda Eski Elam Dönemi olarak bilinen Avan ve Şimaşki Hanedanlıkları yönetiminde Elam siyasi tarihi incelenmiştir. MÖ 3. binyılda başlayan bu dönem, 2. binyılın ilk yarısının sonlarına değin sürmektedir. Elamlılar ile ilgili kaynakların büyük çoğunluğunu Mezopotamya medeniyetinden kalma çivi yazılı tabletler ve yazıtlar oluşturmaktadır. Tarih Öncesi Döneme ait arkeolojik bulgular olması ile birlikte Elamlılara ait bilgiler Sümer Kral Listesi'nden elde edilmektedir. Kiş ve Lagaş krallıklarına ait yazılı belgelerde de Elamlılara ait bilgiler mevcuttur. Lagaş kralı Eannatum dönemine ait yazılı kaynaklarda bazı Elam şehir isimleri sayılarak bu topraklara düzenlenen seferlere dair bilgiler verilmiştir. Sonraki Lagaş krallarına ait tabletlerde ise Elamlılar ile yapılan ticari bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, Mezopotamya, Elam, Avan, Şimaşki

POLITICAL HISTORY OF OLD ELAM

Abstract

The Kingdom of Elam, rising in the Southwest region of Iran, has an important position among the Mesopotamian civilizations. The modern Khuzestan region, which hosts the Kingdom of Elam, has been a settlement area since Prehistoric Times. The region has two important settlements: the mountainous Anshan and the relatively flat Susa. While the Anshan region consists of the Zagros Mountains, Susa is more suitable for life and agriculture; It is located in the lowland region where rivers such as Karun, Karkheh and Dez are located. In this study, the political history of Elam under the Avan and Shimashki dynasties, known as the Old Elamite Period, was examined. This period, which started in the

¹ Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, altasvatan439@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4989-8870>

² Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, cayilmaz@firat.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7230-4378>

3rd millennium BC, continued until the end of the first half of the 2nd millennium BC. The majority of the sources about the Elamites consist of cuneiform tablets and inscriptions from the Mesopotamian civilization. Along with the archaeological findings from the Prehistoric Period, information about the Elamites is obtained from the Sumerian King List. There is also information about the Elamites in written documents belonging to the kingdoms of Kish and Lagash. In the written sources belonging to the reign of King Eannatum of Lagash, some Elam city names are listed and information is given about the expeditions organized to these lands. The tablets of the later Lagash kings contain trade information with the Elamites.

Keywords: Iran, Mesopotamia, Elam, Awan, Shimashki

Giriş

Afganistan, Hazar Denizi, Basra Körfezi ve Dicle Nehri arasında kalan İran coğrafyası tarihi devirlerin tamamını yaşamıştır. Sert karasal iklimin hâkim olduğu bölgede birçok yeryüzü şeklinin mevcudiyeti bölgeyi insan yaşamı için elverişli hale gelmiştir (Helwing, 2012: 500 vd.). İlk şehir devletlerinin kurulduğu ve yazının icat edildiği Mezopotamya bölgesinde tarihi devirler Anadolu Medeniyetlerine nispeten daha erken dönemde yaşanmıştır. Fakat Elam coğrafyası konumu itibarıyla Mezopotamya bölgesine yakınlığı nedeniyle bu gelişmeleri daha yakından takip edebilmiştir. Mezopotamya’da ilk şehir devletlerinin kurulmasından sonra devlet teşkilatlanması ve yazının gelişmesi gibi gelişmelerin İran Coğrafyasında da gerçekleştiğini görmekteyiz.

İran’ın güneybatı bölgesi Mezopotamya’da yaşanan gelişmelerin yakından takip edildiği bölgedir. Bu bölge coğrafi konumu nedeniyle Sümer medeniyetinin, Dicle Nehri’nin doğu kıyılarında kalan toprakları olarak da tanımlanabilir (Günaltay, 1987: 3 vd.). Mezopotamya topraklarına yakınlığı nedeni ile modern dönemde Huzistan olarak isimlendirilen bölgede Elamlılar, çağdaşları Mezopotamya medeniyetlerine eşdeğer bir medeniyet kurmuşlardır. Anzan (Anşan) ve Susa merkezli olarak kurulan bu medeniyet, MÖ 3. bin yıldan MÖ 1. bin yılın ilk yarısına kadar kesintilere uğrayarak varlığını devam ettirmiştir (Bayramov, 2022: 583).

Elam ismi ilk kez MÖ 3. binyılın ilk yarısına tarihlenen Sümerce metinlerde “NIM” ideogramı ile ifade edilmektedir (Langdon, 1911: 213 vd.). Şehir devletlerinden oluşan Elam ile ilgili yazılı kaynaklarda Avan ve Susa kent isimleri geçmektedir. Mezopotamya şehir devletleri ya da Akad ve Asur gibi önemli güçlerin himayesine girdikleri dönemlerde küçük şehir devletleri olarak varlıklarını sürdüren Elamlılar, güçlendikleri dönemlerde Mezopotamya coğrafyasının siyasetine yön verecek önemli güce sahip olmuşlardır. Bazı dönemlerde Mezopotamya içlerine değin geniş topraklara ulaşırken (Günaltay, 1987: 30 vd.) bazı dönemlerde ise Mezopotamya devletlerine bağlı küçük şehir devletleri olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (Steinkeller, 2018: 194).

Araştırmacılar tarafından MÖ 4. binyılın sonlarından başlayarak 2. binyılın ilk yarısına kadar olan dönem “*Eski Elam Tarihi*” olarak anılmaktadır. Bu dönemde Elamlılar Sümer şehir devletleri, Akadlılar ve Asurlular gibi Mezopotamya’nın önemli medeniyetleri ile siyasi, ticari ve sosyal ilişkiler içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Geç Uruk Dönemi’nde (MÖ 3500-3100) başta Susa olmak üzere bölgede geniş Uruk kültürünün etkileri mevcuttur (Steinkeller, 2018: 179). Erken Hanedanlıklar olarak bilinen dönemde (MÖ 3100-2700) Anzan (Anşan) ve Susa başta olmak üzere İran’ın birçok bölgesine Proto-Elam yazısının izleri bulunmuştur (Dahl, 2018: 385-386). Bu tarihten sonrası da MÖ 2700-1550 yılları arası dönem ise Eski Elam tarihi olarak literatüre kaydedilmiştir. Bu dönemde birkaç ailenin başa geçmiş oldukları bilinmesine rağmen bu dönemde Elam topraklarının yönetim merkezinin Avan ve Şimaşki şehirleri olmasından dolayı Avan ve Şimaşki Hanedanlıkları olarak literatürde yer edinmiştir.

1. Erken Hanedanlar Dönemi

Elam coğrafyası, Mezopotamya bölgesine yakınlığı sebebiyle Mezopotamya’da yaşanan gelişmelerin yakından takip edilmesine olanak sağlamıştır. Bu nedenle İran coğrafyasında tarihi devirler Elam Krallığı ile birlikte yaşanmaya başlamaktadır. Elam medeniyeti, Hint-Avrupalı olmayan insanlar tarafından bölgede başkentleri Anzan (Anşan) olan yüksek bir medeniyet merkezi olarak kurulmuştur (İmanpour, 1998: 33). Babil topraklarında İran’ın yüksek dağlık kesimleri için kullanılan Elam ismi, (*Sümerce Elam, Akadca Elamtu*) kelimelerinden türetilerek Kutsal Kitap’ta kendisine yer bulmuş ve Susa, Arava, Uru’az, Adamdun, Avan ve Mişmihe gibi birçok küçük yerleşim bölgelerinden meydana gelmektedir (Steinkeller, 2018: 177; Yaratılış, 10/22). Elam ismi Sümer kaynaklarında “NIM” (yüksek, doğulu), “MA” (toprak), “KI” (ülke, bölge) işaretleri ile bölgenin coğrafi özelliklerine göz önüne alınarak anlatılmıştır (Karaketir, 2023: 159).

Coğrafi konumu Elam Medeniyetinin gelişmesinin önemli temel taşlarından birisini oluşturmaktadır (Akpınarlı, 2018: 3). Avan’ın coğrafi konumu henüz kesinlik kazanmasa da Sümer kralı İbi-sin dönemine ait bir yazıtta Susa ile birlikte sayılması ve Akad kralı Rimuş dönemine ait yazıtlarda da Susa ile birlikte yazılmasından dolayı araştırmacılar bu kentin Susa’dan çok uzakta olmadıkları konusunda hemfikirdirler. (Frayne, s1993: 37; Hinz, 1972: 70; Potts, 2016: 88-91). Akad kralı Rimuş döneminde Akad-Elam savaşını anlatan bir belgede “*Avan ve Susa arasında, Orta Nehrin kıyısında*” ifadesi Avan kentinin lokalizasyonu hakkında önemli ip ucu vermektedir (Scheil, 1931: 1). Birçok bilim insanı Avan’ı Susa yakınlarına lokalize ederken bazı bilim insanları da Avan isminin tüm Elam’ı tanımladığını düşünmektedirler (Haansman, 2008: 25-26).

Susa II kazı tabakasına göre Elam’ın yüksek tepelerinden kültür ve turizm bakımından zengin Sus, askeri ve siyasi kudret bakımından zengin Avan bölgeleri Elam topraklarının önde gelen yerleşim yerlerindedir (Günaltay, 1987: 17). İsmi

verilen şehirler Elam siyasi coğrafyasının en önemli kentleri olmakla birlikte Elam Krallığı'nın kendi içerisinde birden fazla şehir devletinden oluştuğu bilgisi verilmektedir. Kronolojik olarak Cemdet Nasr Dönemi'ne denk gelen Susa II kazılarında Sümer bölgesindeki tüm yazıtlar Sümerce ideogramda yazılmasına karşın, Elam'daki yazıtlar Elamca olarak yazılmıştır (Günaltay, 1987: 15). Bahsi geçen kazı tabakası Elam'da tarihi devirlerin yaşandığı bilgisini vermektedir. Mezopotamya bölgesine yakınlığı ve yaşadığı dönemler dolayısıyla Elam krallığına ait ilk bilgilere Sümer kayıtlarından ulaşılmaktadır. Mezopotamya'nın bu dönemde komşu ilişkileri incelendiğinde ticaret, doğal kaynaklar ve savaşlar bu ilişkilerin gelişmesinde temel etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski Elam tarihini çalışan araştırmacılar yönetim merkezinin Avan olmasından dolayı Avan Hanedanlığı olarak literatüre eklemiş ve bu şekilde kullanmışlardır.

Elam Krallığı'na ait ilk yazılı belgeler Sümer şehir devletlerinden I. Kiş Krallığı'na ait belgelerde mevcuttur. Elam Krallığı için ilk yazılı bilgiler Kiş kralı Enmabaragessi'nin, Elam'ı istila ettiği bilgisini içermektedir. (Günaltay, 1987: 17; Jacobsen, 1939: 95-97). Kiş kralı Enmabaragessi dönemine ait bir yazıtta: "*Krallık gökten indirildikten sonra Kiş kralı (En)Mebaragesi, Elam diyarının silahlarının ganimetini alıp götürdü.*" (Álvarez-Mon, 2017: 2-3). Bu bilgiler ışığında Kiş Krallığı döneminde diğer Sümer şehir devletleri gibi Elam'ın da bu krallığın hegemonyası altında bağlı konumda varlığını sürdürmüş olması olasıdır.

Tufan sonrası Sümer Kral Listesi'ne göre I. Ur Hanedanlığı'nı yenilgiye uğratarak Avan Hanedanlığı'nın başladığı bu dönem, üç kralın 356 yıl sürmesiyle birlikte yeterli bulgu ve belge olmamasından dolayı dönem hakkında pek fazla bilgi yoktur (Kinal, 1983: 52). Bölgedeki gücünü arttırmaya yönelik faaliyetler içerisinde olan II. Uruk Sülalesinin ilk kralı Maskemgaşer'in Basra Körfezi üzerine yaptığı sefer sonrasında muhtemelen Basra Körfezi'nin ticaret hâkimiyetini garanti altına almak amacıyla Elam'a saldırmış ve bu saldırıda başarılı olduğunu ifade etmiştir (Jacobsen, 1939: 85). Lagaş kralı Eannatum'a ait kayıtlarda birçok Elam şehrinin savaşta yenildiğine dair bilgilerin olduğu bir yazıtta Elam'ın da diğer Sümer krallıkları ile birlikte Lagaş'a karşı yapılan bir harekete dâhil olduğuna yönelik ipucu vermektedir (Steinkeller, 2018: 180). Kayıt, Elam ismi ile birlikte bazı Sümer şehir devletlerinin de isimlerini saymaktadır. Lagaş kayıtlarında Elam Krallığı'na ait bilgiler bahsi geçen savaş dolayısıyla iki kez ile sınırlı kalmıştır (Selz, 1989: 36 vd.). Diğer bir Lagaş kralı olan Ensi'nin üçüncü halefi En-entarzi dönemine ait kayıtlarda ise Lagaş'ın 600 kişilik Elamlı bir ordu tarafından saldırıya uğradığı yazılmaktadır (Günaltay, 1987: 18-19). Saldırı sonucunda yağma yaptıkları mallar ile birlikte geri çekildikleri sırada denizde bir fırtınaya yakalanmaları sonrasında Lagaş kralı tarafından malların bir kısmının tekrar ülkeye getirildiği kaydedilmiştir (Langdon, 1911: 139-140; Steinkeller, 2018: 181). Bu saldırı sırasında yanlarına ganimet olarak kraliyet giysileri ve yün alınarak kullanılan deniz rotası; Susa'dan yola çıkılarak

Karun üzerinden Basra Körfezi'ne, kıyı boyunca ilerleyerek Gu'abba'ya oradan da Lagaş'a ulaştığı düşünülmektedir (Laursen ve Steinkeller, 2017: 78).

Yetersiz kaynaklardan dolayı Elam Krallığı'nın tarihi kronolojisi sürekli olarak kesintiye uğramaktadır. Elam Krallığı ile ilgili tarihi kronoloji oluşturulurken başvurulan ilk kaynak Sümer Kral Listesi'dir. Sümer Kral Listesi'nin verdiği bilgiye göre I. Ur Sülalesi ile II. Kiş Sülalesi arasında toplam 356 yıllık bir süreyi kapsayan ve isimleri okunamayan Elam Krallığı'nı yöneten Avan Sülalesine mensup üç hükümdar vardır (Jacobsen, 1939: 96; Kınal, 1983: 52; Steinkeller, 2018: 181). Bu döneme ait bilgiler daha çok Lagaş Krallığına ait vesikalardan elde edilmekle birlikte bu belgelerin tamamı genel olarak Lagaş ve komşuları arasında özellikle deniz ve nehir yoluyla yapılan ticarete yönelik bilgiler içermektedir (Steinkeller, 2018: 181). Bu belgelerde Lagaş ve Elam krallıkları arasında daha çok baharat, gümüş ve köle ticareti yapıldığı saptanmaktadır (Steinkeller, 2018: 181-183). Avan Sülalesine mensup üç kraldan sonra Elam siyasi tarihi tekrar kesintiye uğradığı görülmektedir. I. Avan Sülalesinin hâkimiyetine II. Kiş Krallığı tarafından son verildikten sonra (Gülmuhammet, 2004: 12) Sümer Kral Listesi'ne göre Elam'da Hamasi Sülalesi başa geçmiş ve tek bir kral ülkeyi 360 yıl yönetmiştir (Jacobsen, 1939: 97-98). Kısıtlı kaynakların dönem hakkında verdikleri en önemli bilgi Elam ile Sümer bölgesi arasında gelişmiş bir ticaret ağının varlığıdır. Bu dönemde inşaat alanında kullanılan diorit taşı, gümüş, baharat ve köleler başlıca ticari ürünlerdir (Steinkeller, 2018: 181 vd.)

2. Sargonik Dönemde Elam

Sargon öncesi Elam siyasi tarihine ilişkin bilgiler daha çok Sümer şehir devletlerinden Lagaş'a ait tabletlerden edinilirken, bu bilgilerin de büyük çoğunluğunun Elam ve Lagaş arasında gerçekleşen ticari bilgiler oluşturmaktadır. Fakat bu dönemden sonra nispeten daha uzun bir süre boyunca Elam siyasi tarihine ilişkin bilgiler kayıtlarda mevcuttur. Pre-Sargonik dönem olarak nitelendirilen Akadlı Sargon öncesi Akad yazıtlarında Elam'a ait çok fazla bilgi bulunmamasına karşın Sargon dönemine ait bir tablette dört Susalı isim geçmektedir (Zadok, 2018: 149).

Dünyanın bilinen ilk imparatorluğunu kuran Sargon, Sümer topraklarındaki güvenliğini garanti altına almak için sınırlarında tehdit olabilecek güçlere karşı askeri seferler düzenlemiştir. Akad kralı Sargon (Şarruken) döneminden itibaren Elam Krallığı'na ait bilgiler, Elam-Akad münasebetleri Sargon'dan sonra Maniştusu, Rimuş ve Naram-Sin dönemlerinde de kesintisiz olarak verilmiştir (Günaltay, 1987: 18). Bu dönemde Elam, Mezopotamya devletleri karşısına güçlü bir siyasi kimlik ile çıkmaya başladığı görülmektedir. Peli Sülalesi dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde kayda geçirilen Elam krallarının isimlerinin Elamca olarak yazılması, özgün medeniyet için gerekli özelliklerden olan yazım dilinin milli olması Elam'ın, Mezopotamya karşısında güçlü bir siyasal kimliğe sahip olduğunu

göstermektedir (Günaltay, 1987: 18). MÖ 1800-1600 yıllarına tarihlenen Susa kral listesi ön yüzünde Avan Hanedanlığı kralları arka yüzünde ise Şimaşki Hanedanlığı kralları yer almaktadır (Scheil, 1931: 5). Bu listeye göre ikinci Avan Sülalesi dönemi ilk kralı Peli olacak şekilde 8. ve 9. krallarının Sargon ile çağdaş olan ve toplamda 12 Elam kralı mevcuttur (Gülmuhammet, 2004: 13). Bu dönem ikinci Avan Hanedanlığı dönemi olarak da literatüre kaydedilmiştir.

Sargonik dönemde Elam coğrafyasında yönetim merkezi olarak birçok tarihsel kaynaktaki Avan ismi yer almaktadır. Eski Elam Siyasi Tarihi araştırmacıları dönemin yönetim merkezinin Avan kenti olmasından dolayı bu dönemi Avan Hanedanlığı olarak literatüre eklemiş ve bu şekilde kullanmışlardır. Fakat Elam bölgesinde Avan ile birlikte Kirman'da Halil Nehri civarında, yer alan Marahşi (Baraşi) kenti de Sargon tabletlerinde yer almaktadır (Steinkeller, 2018: 184). Bampur vadisinin İran sınırı içerisinde yer alan bu kentin etki sınırlarının Umman, Basra ve Hürmüz körfezlerine değin geniş olması bu bölgenin her dönemde önemli olmasını sağlamıştır(Steinkeller, 2018: 184 vd).

Agade merkezli kurulan Akad İmparatorluğu, Mezopotamya'da siyasi bağımsızlık ve güçlü bir egemenlik için gerekli askeri seferlerini ilk olarak Sümer Bölgesinin iç kesimlerine doğru gerçekleştirmiştir. Bölgedeki siyasi etkinliğini gerekli düzeye çıkaran Akad kralı Sargon'un bir sonraki askeri istikameti İran'ın dağlık bölgeleri olmuştur. Bu minvalde kral Sargon'un ilk adımı Dicle Nehri'nin doğu yakasında Elam'ın giriş kapısı olarak nitelendirilen İran'ın dağlık bölgesinin hâkimiyeti için büyük önem arz eden Kazallu Şehrini almak olmuştur (Günaltay, 1987:20). Sargon döneminde Elam ile iki savaşın gerçekleştiği bilinmektedir. Birinci savaşta Elam ve onun kadar tarihi öneme sahip Marahşi kentlerinin müttefik olarak Akad kralı Sargon'a karşı savaştıkları fakat büyük bir yenilgiye uğradıkları kral Sargon'nun Elam savaşlarını anlatan ilk kitabesinde kayıtlıdır (Schrakamp, 2016: 3). Bu savaş sayesinde Elam siyasi tarihi için denk bir kronoloji oluşturulabilmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere Avan kral listesinde yer alan sekizinci kral Lulli-İşşan bu ilk savaşta Elam kralı olarak anılması bu savaşın MÖ 2325 dolaylarında gerçekleştiği bilgisini vermektedir (Hinz, 1963: 643). Bu savaş sonrasında Akad kralı Sargon'un zaferini anlatan kitabede; Elam kralı Luhhi-İşşan, veliaht prens Sanam-Şimut, Huhnar valisi Zina ve Guniluha valisi Hidadida isimleri gibi detaylar yer almışken, Elam'ın müttefik şehir devleti Marahşi ile ilgili sadece savaşa dâhil olduğu bilgisi mevcuttur (Gülmuhammet, 2004: 14-15).

Akad kralı Sargon ve Elam Krallığı arasında gerçekleşen ikinci savaşta ise sonucun Elamlılar adına çok daha kötü olduğu görülmektedir. Akad kralı Sargon, Elam'dan aldığı yerleri sayarken yeni bir kent ismi daha eklenmektedir. İkinci kitabede yeni alınan kent Şerihum ile birlikte Elam sarayından ganimet olarak alınan çok fazla mal sayılmaktadır (Gülmuhammet, 2004: 15). Bu kentin yeri tam olarak belirlenememiştir fakat Anzan (Anşan) dağları ile Basra körfezi arasında konumlandırılmaktadır (Hinz, 1963: 648). Yapılan ikinci savaşın sonucunda Akad

ve Elam arasında yapılan antlaşmada Elam kralı olarak Hişep-ratep isminin yazılması savaş sonucunda önceki Elam kralı Lulli-işşan ve veliaht prens Sanam-şimut'un bu savaşta öldüklerini göstermektedir (Günaltay, 1987: 20). Bu savaşın anlatıldığı tabletlerden anlaşıldığına göre Akad kralı Sargon ilk savaştan sonra Basra körfezini ele geçirirken daha sonraki dönemlerde deniz yolu ile Mekke'ye de ulaşmıştır (Steinkeller, 2018: 186). Aynı deniz rotasının Akad kralı Sargon'un haleflerinden kral Maniştusu tarafından da kullanıldığı bilinmektedir. Askeri seferler için kullanılan bu deniz rotasının barış dönemlerinde de bölgenin ticari faaliyetleri için kullanıldığını düşünmekteyiz. Bu savaşlar sonucunda Akad kralı Sargon tarafından yazdırılan tabletler bu dönemin aydınlatılması açısından büyük öneme sahiptir. Her iki tablette de Elam Krallığı ile ilgili dikkati çeken en önemli husus Elam adına Avan ve Marahşi kentlerinin ayrı kralları bilgisinin varlığıdır. Sümer şehir devletlerinin yakın komşusu olarak Elam, Sümer Medeniyetlerini yakından takip edebilmiştir. Fakat bu takibin Akad İmparatorluğu'nun kurulması ile birlikte yavaşladığı ve yer yer duraksadığı görülmektedir.

Yeni dünya düzeni olarak ortaya çıkan büyük imparatorlukların kurulması Elam topraklarında hemen karşılık bulamadığı açıkça görülmektedir. Bu dönemde ve devam eden sonraki 800 yıllık süreçte Elam topraklarında güçlü bir merkezi otoriter devlet yerine federal niteliklere sahip şehir devletlerinin siyasi sahnede yer aldıkları görülmektedir (Hinz, 1963: 648). Elam siyasi tarihinin hala komşu ülkeler arşivlerinden takip edildiği bu dönemde Sargon sonrası tahta çıkan Akad kralları Rimuş ve Maniştusu dönemlerine ait tabletler de Elam siyasi tarihi hakkında önemli bilgiler barındırmaktadır.

Akad kralı Sargon'un ölümünden sonra Agade'de Akad İmparatorluğu tahtına Rimuş geçmiştir. Rimuş dönemi (MÖ yak. 2316-2307) Akad Krallığı'nda Elam bölgesinden Elam, Marahşi ve onlara yeni katılan Marahşi'nin Kuzeybatı sınır komşusu Zakara, Rimuş yönetimindeki Akad Krallığı'na isyan etmişlerdir (Hinz, 1963: 649). Şuruppak'ta bulunan bir tablet üzerinde Akad kralı Rimuş'un, Krallığı'nın üçüncü yılında Elam üzerine sefere çıktığı yazılmaktadır (Frahm ve Payne, 2003: 55). Akad Krallığı'na karşı kurulan bu yeni koalisyonda Elam kralı olarak Hişep-ratep, Marahşi kralı Abalgamaş, Marahşi Genel Valisi Sidgau ve koalisyonun yeni üyesi Zakara Ülkesinin generali olarak da Şargapi (Ungapi) orduları yer almışlardır (Hinz, 1963: 649; Steinkeller, 2018: 186). Bu savaşta koalisyon birliklerinin Marahşi'de toplandıktan sonra Marahşi kralı Abalgamaş önderliğinde Huzistan bölgesini Akad işgalinden kurtardıkları bilinmektedir (Steinkeller, 2018: 186). Bu saldırıya cevap Akad kralı Rimuş tarafından çok gecikmeden verildiği bilgisi de dönemin yazılı kaynaklarında mevcuttur. Akad kralı Rimuş bu saldırıya cevaben koalisyona karşı askeri bir sefer düzenlemiştir. Koalisyon askerlerinden 17 binden fazla kişinin öldürüldüğü ve aralarında Zakara ülkesinin generali ile Marahşi ülkesinin genel valisi Sidgau'nun da bulunduğu 4 bin kişinin de esir edildiği bu savaşta Assari şehri de ateşe verilmiştir (Thureau ve

Dangin, 1911: 135). Savaşta verilen bu zayıflar haricinde Akad kralı Rimuş'un, 30 mina altın, 3600 mina bakır, 300 köle ve dorit ve duhuşu taşlarından oluşan ganimetler kazandığı bilinmektedir (Steinkeller, 2018: 186). Bu savaşın sonuçlarının yazıldığı tablette ayrıca Akad kralı Rimuş, Marahşi'nin köklerini Elam'dan kazıdığını ifade ederek Elam üzerindeki Marahşi hâkimiyetine de son verdiğini belirtmektedir (Steinkeller, 1982: 257). Bu ifade ile anlaşılmaktadır ki erken dönem Elam siyasi tarihinde Marahşi şehir beyliğinin önemli etki gücü bulunmaktadır.

Elam topraklarında mevcut koalisyon güçleri yenilgiye uğratıldıktan sonra Elam bölgesinin kontrolü Akad Krallığına geçmiştir. Elam bölgesindeki Akad hâkimiyeti Rimuş'tan sonra kardeşi Maniştusu döneminde de devam etmiştir. Elam bölgesinde Akad valisi olarak görev yapan Eşpum, Susa'da tanrıça Narundi adına bir heykel dikmiştir (Frayne, 1993: 304-305). Dönemin Elam üzerindeki Akad hâkimiyetini anlatan en iyi örnek ise Susa kazılarında elde edilen bir metinde "*Elam'ın efendisi Maniştusu*" ifadesidir (Scheil, 1910: 103). Metinde Elam üzerine yaptığı seferleri anlatmaya devam eden Maniştusu, Avan ve Şerihum topraklarını ele geçirdikten sonra gemilerini Mekke üzerine doğru yola çıkardığını yazmaktadır (Steinkeller, 2018: 187). Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu dönemde Basra Körfezi'nin ticari kabiliyeti her zaman ilgi çekmiştir. Ordularını Mekke üzerine doğru geri gönderen Maniştusu, muhtemelen gemileri Şerihum kentinden yola çıkarmıştır.

Elam-Akad ilişkilerinin en yoğun yaşandığı dönem Naram-sin dönemidir. Akad Krallığı'nı gücünün zirvesine taşıyan Naram-sin Akad çevresindeki bütün medeniyetler ile çoğunluğu askeri seferlerin oluşturduğu ilişkiler kurmuştur. Maniştusu'nun oğlu ve halefi Naram-sin dönemin ortalama insan ömrü de göz önüne alındığında 54 yıl gibi her dönemde uzun sayılabilecek bir süre Akad tahtında hükümdarlık yaptı. Maniştusu döneminde egemenlik altına alınan Elam toprakları ve halkı onun ölümünü fırsat bilerek Zagros dağlarının yüksekliklerinden inerek Sümer topraklarına seferler düzenlemeye başladıkları görülmektedir (Günaltay, 1987: 21). Krallığın el değiştirdiği bir dönemde bütün Eskiçağ medeniyetlerinde vasal topraklarda şiddetli isyanların başladığı görülmektedir. Akad tahtına henüz geçen Naram-sin için de aynı kaderin tekrarlandığı görülmektedir. Naram-sin döneminde ilk 30 yıllık süre sonrasında Akad topraklarında çok geniş bir isyanın patlak verdiği görülmektedir (Steinkeller, 2018: 187). Kayıtlarda "*Büyük isyan*" olarak yer edinen bu isyanda Elam Kralı Hita ve Huzistan bölgesinin yanında Marahşi kralı Humpşukipi ve Mekke kralı Manum da dâhil olmalarına rağmen kesin bir başarı elde edemedikleri bilinmektedir (Steinkeller, 2018: 187-188). Bu büyük isyan sonrasında Akad kaynaklarına göre Naram-sin, Elam topraklarına tekrardan hâkim olmayı başarabilmiştir (Frayne, 1993: 129-131). Nitekim bir Akad yazıtında Naram-sin'den Elam fatihi olarak söz edilmektedir (Frayne, 1993: 166-167). Büyük isyan olarak kayıtlara geçen bu tarihi olaydan sonra kaynaklardan anlaşıldığına göre Naram-Sin, isyan karşısında güçlü durarak elden çıkan toprakların büyük çoğunluğunu tekrardan egemenlik altına almıştır. İsyandan sonra Elam

bölgesindeki kontrolü tekrar sağlayan Naram-sin Susa'ya bir vali ataması gerçekleştirmiştir. Bu atama sonrasında Susa'da Akad hâkimiyeti güçlenmekle beraber bölgedeki Sami nüfusunda da ciddi bir artış olmasıyla bölgede Akadca yaygınlaşmış ve bazı Elam isimlerinin Akadca'dan türetildiği görülmektedir (Günaltay, 1987a, 156).

Naram-sin ile Hita arasında Elam tarihini önemli derecede aydınlatan bir anlaşma yapılmıştır. Susa'da Tanrı İnşuşinak tapınağında bulunan bu antlaşma tapınakta kutsal sembol olarak kabul edilen Tabu-Enblem'de Naram-Sin'in emaneti olarak kabul edilmiştir (Akpınarlı, 2018: 12-13). Büyük isyanın bir daha yaşanmaması adına Naram-sin tarafından atılan bu adım ayrıca ilk İmparatorluklar çağında politik düşüncenin de oldukça gelişkin olduğunu göstermektedir. Anlaşmada Elam kralı Hita'ya ait olduğu saptanan; "*Naram-sin'in düşmanı benim düşmanım, Naram-sin'in arkadaşı benim arkadaşım.*" (Carter ve Stolper, 1984: 14) ifadesini barındıran anlaşma ile Naram-sin büyük bir siyasi hamle ile kuzey sınırlarının güvenliğini sağladığı görülmektedir. Elam'ı kontrol altına almasından sonra Naram-sin'in ordularını daha kuzeye götürdüğü görülmektedir. Şimurru ve Namar krallıklarını aldıktan sonra Kuzey Zagros dağlarında yaşayan Lulibi ve Gutiler üzerine hareket eden Naram-sin Lulibiler'e karşı kesin bir zafer kazanırken Gutiler karşısında yenilmiştir (Günaltay, 1987: 22-23). Dönemin Susa kayıtlarında Elam dilinin bu dönemde geri kaldığı, onun yerine Akadca dilinin hâkim olduğu, Susa sarayında ise Akad adına çalışan ve isimlerinin Akadca olduğu bin kişi ve ayrıca kentte büyük bir askeri garnizonun olduğu saptanmıştır (Steinkeller, 2018: 188-189).

Naram-sin döneminde Susa'ya atanan Akad valisi Enammun'un ölmesinden sonra Elam coğrafyasında güçlü bir kişilik olarak tarih sahnesine çıkan Puzur-İnşuşinak, Elam'da Akad valisi olarak göreve başlamıştır (Günaltay, 1987: 22). Bu kral döneminde Elam merkezi Avan'dan Susa taşınmıştır. Puzur-İnşuşinak döneminde Elam sınırları kuzeye, Kas ve Guti'lerin topraklarına doğru genişletilmiş ve Elam dili de tekrardan Akadca karşısında önem kazanarak resmi dil olarak kullanılmaya başlamıştır (Günaltay, 1987: 22).

Naram-sin'in ölümünden sonra çok geniş bir coğrafyada çeşitli halkları bünyesinde barındırarak var olan Akad Krallığı'nın başına oğlu ve halefi Şarkalişarri geçmiştir. Bu dönemde Akad İmparatorluğu'nda yaşanan siyasi boşluktan dolayı isyanlar yaşanmıştır. Elam kralı Puzur-İnşuşinak, Zahara kenti ile birlikte Sümer Bölgesine yürüyerek Akad yönetimine isyan etmiştir (Günaltay, 1987: 24). Şarkalişarri dönemine ait Akad-Elam ilişkilerine dair yazılı sadece bir metin mevcuttur. Bu metinde Şarkalişarri'nin Elam karşısında kazandığı bir zaferden söz edilmektedir ki bu zaferin savunma savaşı olarak kazanıldığı düşünülmektedir (Steinkeller, 2018: 190). Dönemin Susa kayıtlarına göre Puzur-İnşuşinak İran bölgesine yaptığı başarılı akınlar sayesinde büyük küçük 70'e yakın İran şehir ve kasabasını Elam hâkimiyeti altına almıştır (Álvarez-Mon, 2012: 745).

Puzur-İnşuşinak döneminde bölgede yeni bir güç olarak Guti'lerin ortaya çıktıkları görülmektedir. Kuzeyde yer alan Guti'lerin baskıları sonucunda ilk etkilenenlerin Lulubiler olduğu görülmektedir. Bu dönemde Elam bölgesine Guti baskısından kaçan Lulubi nüfusu görülürken, Guti akınlarının henüz bağımsızlıklarını kazanan Elam devletine son verdiği görülmektedir (Günaltay, 1987: 24). Elam üzerinden Akad topraklarına giren Gutiler, Akad topraklarına başarısız bir saldırı düzenlemelerine rağmen Akad kralı Şarkalışarri'nin ölümünden sonra Akad imparatorluğuna son vermeyi başarmışlardır (Günaltay, 1987: 24). Guti akınları bölgeyi bir asır sürecek olan tarihi kayıtlardan yoksun karanlık bir döneme sokmuştur.

3. Sargonik Dönem Sonrası Elam

Guti egemenliği altında olan Mezopotamya bölgesinde III. Ur hanedanı dönemini başlatan kral Ur-Nammu'nun, Gutiler'i bölgeden uzaklaştırmayı başardığı görülmektedir (Günaltay, 1987: 25). Bölgede hakim Guti siyasi düzeninin bozulması ile birlikte Elam coğrafyasında yeni siyasi oluşumlar görülmektedir. Ur-Nammu Mezopotamya bölgesini siyasi bağımsızlığına kavuştururken daha kuzeydeki topraklarda Huzistan ve Elam'da yerel beylikler de kendi bağımsız yerel beyliklerini kurmuşlardır. Elam'da kendisini Susa'nın valisi, Elam'ın generali olarak ilan eden Epir-Mupi bölge yönetimini üstlenmiştir (Frayne, 1993: 306; Steinkeller, 2018: 190). Akad yönetimi esnasında bölgeye vali olarak atandığı düşünülen Epir-Mupi'nin zamanla bağımsızlığını kazanmış ve "Dannum" güçlü unvanını kullandığını görmekteyiz (Frayne, 1993: 306-307).

III. Ur hanedanı döneminde Mezopotamya-Elam ilişkileri Ur-Nammu'nun halefi kral Şulgi döneminde daha yoğun gerçekleştiği görülmektedir. Mezopotamya bölgesindeki toprak bütünlüğünü sağlayan III. Ur Hanedanı kralı Şulgi, sıradaki hedef olarak kuzey topraklarını seçmiştir. Bu dönem hakkında yazılı kaynaklardan edinilen en dikkat çekici bilgiler kralın siyasi kızlarını yerel beyliklerin yöneticileri ile evlendirmesidir. Kral Şulgi Krallığı'nın 18. yılında kızlarından birini Marahşi kralı ile 32. yılında bir diğer kızını Anzan (Anşan) kralı ile evlendirmiştir (Hinz, 1963: 655). Siyasi evlilikler yoluyla bağlı beyliklerin sadakatlerinin kazanılması amaçlanmışsa da bunun pek mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Şulgi döneminde Lulubiler'i de kapsayan Elam bölgesine III. Ur Hanedanlığı tarafından dokuz seferin yapılmış olması bölgedeki III. Ur hanedanlığının sürekli olarak tehdit edildiğini göstermektedir (Hinz, 1963: 655).

Elam Krallığı'nın bağımsızlığını yeniden kazandığı dönemde bölge Şimaşki devleti hâkimiyeti altındadır. Merkezi Şimaşki olan bu devlet Anzan (Anşan) ile birlikte III. Ur hanedanına karşı özgürlüklerini ilk başlarda koruyabilmişlerken sonraki süreçte bütün Elam toprakları kral Şulgi hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır (Günaltay, 1987: 26). Şimaşki ve Anzan (Anşan) beylikleri ise siyasi evliliklerden dolayı krala bağlı vasal devletler konumunda kalmışlardır. Bu dönemde

Şimaşki Krallığı tahtında I. Tazitta oturmaktadır (Günaltay, 1987: 26). Kral I. Tazitta'dan sonra sırasıyla I. Ebarti ve II. Tazitta Şimaşki tahtına geçmiş ve II. Tazitta'dan sonra tahta geçen Enbiluhha'nın Ur kralı İbi-Sin ile çağdaş olduğu düşünülmektedir (Günaltay, 1987: 26). Dönemin siyasi tarihini aydınlatacak yeterli belge ve bilgiye sahip değiliz.

Kral Şulgi'nin halefi Amar-sin dönemine ait yazılı eserlerde kralın yedinci yılında bölgede bir isyanın patlak verdiği fakat bu isyanın başarılı olamadığı kaydı mevcuttur (Carter ve Stolper, 1984: 17). Aram-sin'den sonra Ur tahtına halefi Şu-sin çıkmıştır. Bu dönemde Elam bölgesindeki Ur hâkimiyetinin daha fazla hasar gördüğü bilinmektedir. Bu dönemde Ur hanesinden bir prens ya da prensesin bölgedeki Ur hâkimiyetini güçlendirmek için bölgeye seyahat etmiş, fakat bölgede Anzan (Anşan), Şimaşki ve Zabşali beylikleri isyanı ile karşılaşmıştır (Carter ve Stolper, 1984: 17). Çıkan isyan bölgedeki Ur egemenliğinin zayıfladığını gösterirken bölgeye hanedan üyelerinin gönderilmesi de bölgeye verilen önemi göstermektedir. Akad ve diğer Sümer devletlerinin bölgeye yönelik faaliyetleri Elam bölgesinin önemini göstermesi açısından önemlidir.

Amar-sin'in ölümünden sonra tahta kardeşi Şu-sin (Gimil-Sin) Ur tahtına geçmiştir (Kinal, 1983: 96). III. Ur kralı Şulgi döneminde Elam üzerinde kurulan güçlü otoritenin geçen süre zarfında zayıfladığı belgelere yansımaktadır. III. Ur krallarının zayıflayan siyasi güçlerini korumak adına birçok yerel beylikler ile siyasi evlilikler yaptıklarını görmekteyiz. Bölgenin siyasi kontrolünü ellerinde tutmak amacıyla yapılan siyasi evliliklerin her zaman olumlu sonuç verdiği söylenemez. Nitekim Marahşi beyliği ile yapılan evlilik Kral Şulgi döneminde istenilen sonucu vermeyince kralın bölgede etkin hâkim ailenin elinden yönetim gücünü aldığı, Şimaşki'li Ebarti ailesine devrederek istediği sadakati uzunca bir dönem almayı başardığı görülmektedir (Steinkeller, 2018: 194). Bu sadakat III. Ur Hanedanı'nın son kralı İbi-sin dönemine değin devam etmiştir. Nitekim Şu-sin döneminde gerileme dönemi başlayan III. Ur Hanedanlığına karşı Şimaşki önderliğinde başlayan isyanda Ebarti ailesi yönetimindeki Marahşi beyliği sadakat göstermiş ve Şu-sin'in tarafında yer almıştır (Steinkeller, 2018:196).

İbi-sin dönemine gelindiğinde III. Ur Hanedanlığının çok fazla güç kaybına uğradığı ve bu sebeple bölgedeki etkinliğinin azaldığı görülmektedir. Sümer bölgesinde bu dönemde İsin valisi İşbi-Erra Kuzey Babilonya'da bağımsızlığını ilan etmiştir. Bütün bu kargaşadan faydalanan Şimaşki kralı Kindattu da Elam bölgesindeki Ur hâkimiyeti altındaki topraklardan Huhunuri'yi ele geçirdi (Günaltay, 1987: 26). İbi-sin'in her geçen zamanda daha fazla güç kaybetmesinin sonucu olarak Kindattu, Ur üzerine bir sefer düzenlemiş ve büyük bir yağma ile buradaki malların Anzan'a (Anşan) taşımıştır (Steinkeller, 2018: 196). Kısa bir süre sonra da Sümer bölgesindeki III. Ur Hanedanlığı dönemi bitmiştir.

III. Ur Hanedanlığı döneminde Elam toprakları birçok yerel beyliğin olduğu siyasi görünüme sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Parçalar halinde hüküm süren beylikler siyasi yaşamlarının büyük çoğunluğunu III. Ur hanedanlığına bağlı vasal beylikler olarak devam ettirmişlerdir. III. Ur Hanedanlığının yıkılmasından sonra Sümer bölgesinde bağımsızlıklarının bir kısmını da Elam'a borçlu olan İsin ve Larsa devletleri hâkim olmaya başlamışlardır. Sümer bölgesinde iki başlı bir yönetim gücünün ortaya çıkması ve bu durumun oluşmasında Elam kralının dâhilinin olması, bazı araştırmacılar tarafından Elam kralı tarafından bölge yönetiminin zayıf kalmasının amaçlandığı bilinçli bir adım olarak yorumlanmıştır (Kınal, 1983: 103). Fakat bölgedeki siyasi durum tam aksi bir yönde gelişmiş ve sonraki dönemlerde Elam toprakları İsin himayesine geçmiştir.

Mezopotamya'da yaşanan siyasal otorite değişikliği Elam topraklarında da karşılık bulduğu gözlemlenmektedir. Elam'ın Susa valisi İdattu, Susa'da bir süre başarılı işler yaptıktan sonra Elam'ın genel valisi Kindattu'ya karşı isyanda bulunmuş ve bütün Elam coğrafyasına hâkim olmuştur (Günaltay, 1987: 27). Susa şehir surlarının onarılması tanrı İn-şuşinak adına tapınak yapmak gibi o dönemde beğeni toplayan işler yapmasından sonra halk tarafından sevilmesi İdattu'nun yönetim merkezini ele geçirmesini (Hinz, 1963: 660). Kindattu'yu tahtından eden I. İdattu kendisini de Şimaşki ve Elam kralı olarak ilan etmiştir (Günaltay, 1987: 27).

I. İdattu'nun üçüncü halefi olan torunu II. İdattu döneminde Elam, en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemde Elamlılar, Mezopotamya'nın hâkim güçlerinden Larsa'nın daha fazla büyümesine karşı İsin kralı Zambiya ile ittifak kurmuşlardır (Peyronel, 2018: 208). Larsa Krallığı'nın başına henüz geçmiş olan Gungunum, İsin'e karşı güçlenmek amacıyla topraklarını genişletme faaliyetlerinde bulunması dolayısıyla Elam-İsin ittifakı kurulmuştur. Topraklarını büyütme ya da korumak amacıyla olan bu güçler arasında savaş kaçınılmaz olmuş ve Elam Krallığı ile Larsa kralı Gungunum ile şiddetli savaflara gerçekleşmiştir. Şiddetli savaflar sonucunda Gungunum'dan kalan krallığın altıncı yılını anlatan bir tablette savaş esnasında Elam kralı II. İdattu'nun öldüğü bilgisi yer almaktadır (Günaltay, 1987: 28). Krallığın en güçlü dönemlerinden biri olarak kabul edilen kral II. İdattu döneminde Elam siyasi coğrafyası bir dönem bağımsız olarak yaşamıştır. Fakat İsin Krallığı ile yapılan ittifak dahi kral Gungunum ve Larsa'nın büyümesine engel olamamıştır.

Kral II. İdattu'nun ölümünden sonra krallık ailesi ile ilgili bilgi edinemediğimiz Silhaha, Elam tahtına geçmiştir. Kayıtlardan edinilen bilgiye göre Susa ve Anzan (Anşan) valisi Ebarti'nin oğlu Silhaha Mezopotamya'da yaşanan İsin, Larsa ve yeni kurulan Babil devletleri arasındaki siyasi anlaşmazlıktan faydalanarak bağımsızlığını ilan etmiştir (Günaltay, 1987: 28-29). Akad metinlerinde Şimti-Şilhak (Günaltay, 1987: 29) olarak geçen Silhaha döneminden sonra Elam Devleti'nin bölgedeki siyasi üstünlüğünün kaybolduğu bilinmektedir. Fakat kendisinden sonra gelen kralların kendilerini Silhaha soyuna dayandırmaları Elam halkı arasında bu ismin önemli yere sahip olduğunu göstermektedir (Hinz, 1963: 659). Kral, Sukkalma

“büyük naib” (Hinz, 1963: 652) “Mukaddes Yalvaç” (Günaltay, 1987: 29) unvanını kullanmıştır. Bu unvanın kendisinden sonra gelen krallar tarafından da kullanılması kendisine duyulan saygıyı göstermektedir. Mezopotamya'nın büyük güçleri olan İsin ve Larsa daha sonra da bu iki büyük güce ilaveten Babil devleti kurulmuştur. Bu büyük güçlerin arasında yaşanan çatışmalardan faydalanarak kendi devletini kuran Silhaha'ya duyulan saygının yersiz olmadığı görülmektedir. III. Ur hanedanlığı döneminde Mezopotamya ile kurulan yakın ilişkiler sayesinde Elam halkının devlet yönetimi konusunda eksikliklerini giderdiklerini düşünmekteyiz. Nitekim bu dönemden sonra Ebarti Sülalesinin yönetimi devralması sonrasında özellikle kral Sulhaha döneminde Elam'ın siyasi etkinliğinin arttığı görülmektedir.

Elam tarihinin bu dönemi Sukkalma dönemi olarak literatüre kaydedilmiştir. Sukkalma adının unvan olarak kullanılması ve sonraki kralların da bu unvanı kullanmasından dolayı dönem bu isim ile literatürde yer almıştır (Hinz, 1963: 652). Sukkalma döneminde Elam tarihi hakkında arkeolojik verilerin çoğaldığı gözlemlenmektedir. Dönem özelliklerini yansıtan çağdaş mimari yapılar, adak ve mühürler, çok sayıda metin ve saray gibi yapıtlar dönemin tarihinin aydınlatılması için başlıca arkeolojik verilerdir. Susa kazılarında Sümerce ve Akadca yazılmış yüzlerce metinlerden de dönemin Elam devlet yönetimi hakkında önemli bilgiler edinilmektedir. Metinlerde dikkati çeken en önemli hususun yeminlerin Elam kralları adına yapılması ve en yetkili devlet adamı Sukkalma onun yanında kıdemli naib eşi, kardeşi ve oğlu veya bir yeğeni devlet yönetiminde söz sahipleri olarak görülmeleridir (Carter ve Stolper, 1984: 24-25). Kralın ölmesinden sonra genellikle kardeşinin tahta geçerken, nadir durumlar olsa da eşlerin de veliaht olarak tahta geçtiği görülmektedir (Carter ve Stolper, 1984: 24-25). Elam'da güçlü bir merkezi otoritenin olduğu dönemlerde bağlı yerel beylikler üzerinde yönetim haklarını kullanmışlardır. Fakat merkezi otoritenin yeterli güce sahip olmadığı dönemlerde Babil gibi güçlü Mezopotamya devletleri ile olan yazışmalarda yerel beyliklerin bağımsız hareket ettikleri görülmektedir.

Kral Silhaha döneminde Elam kendi kabuklarını kırıp, Sümer medeniyetlerinin uzun dönemler boyunca Elam topraklarında uyguladıkları politikayı Sümer bölgesini hâkimiyet altına almaya çalışarak kullanmıştır. Elam'da siyasi birliğin tamamlanması için gerekli askeri seferlerin yapıldığı bu dönemde kral Silhaha'nın en büyük yardımcısının oğlu Kudur-Mabuk olduğu görülmektedir. Mezopotamya'da Larsa ve İsin krallıkları arasında cereyan eden güç savaşına Babil'in de katıldığı bu dönemde Elam kralı Silhaha durumdan istifade etme çabaları içerisine girmiştir. Bu amaç doğrultusunda mevcut otorite boşluğundan faydalanarak oğlunu günümüz Luristan olarak bilinen ve Elam'ın Mezopotamya'ya açılan kapısı olan Emutbal bölgesini işgal ile görevlendirmiştir (Günaltay, 1987: 30). Emutbal bölgesi, hem sınırlarını Mezopotamya topraklarına doğru genişletmek isteyen Elam kralı hem de Mezopotamya topraklarının hâkim devletleri için önem arz etmektedir. Larsa devleti, Elam'ın genişleme politikasını kendileri için tehlikeli görmüştür. Bunun için

Larsa kralı Sinikişam, Elamlıları Emutbal topraklarından çıkarma hazırlıklarına girişmiştir (Günaltay, 1987: 30-31). Emutbal bölgesindeki varlıklarını korumak ve Larsa devletinin gücünü kırmak amacıyla Elam Prensi Kudur-Mabuk, İsin kralı Zambia ile ittifak kurma yoluna gitmiştir (Günaltay, 1987: 31). Kurulan ittifak sonucunda Larsa Krallığı'na son verilmiştir. Kudur-Mabuk, Emutbal bölgesi hakimiyeti ile birlikte Larsa Krallığı tahtına da kendisi oturmuştur. Kendisini Emutbal bölgesi ve Larsa'nın kralı ve Amurrular'ın atası olarak ilan etmiştir (Diakonoff, 2008: 14). Ebarti Sülalesi dönemi olarak isimlendirilen ve yaklaşık 300 yıl süren bu dönemde bütün yazılı kaynaklar Anzan (Anşan) hiç söz etmezken Elam'ın başkenti olarak kayıtlarda Susa geçmektedir (Haansman, 2008: 28).

MÖ 2. Binyılın ilk asırlarında Mezopotamya önemli tarihi olayların yaşandığı bir evreye ev sahipliği yapmaktadır. Bu dönemde İsin-Larsa krallıklarından sonra Asurlular Şemsi-Adad önderliğinde, Babil ise Hammurabi önderliğinde önemli güçler olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Elamlılar bu dönemde Sukkalmalar önderliğinde İran bölgesindeki siyasi bütünlüklerini sağladıktan sonra sınırlarını Basra körfezinden Zagros dağlarında Kırmanşah bölgesine değin genişletmiştir (Álvarez-Mon, 2017: 6). Dönemin kronolojisinin belirlenmesi açısından da önem arz eden bu dönemde Asur kralı Şemsi-Adad ile Elam kraliçesi Şiruktuh (MÖ 1813-1781), Babilli Ammi-Şaduqa ile Sukkalma Sülalesinden Kuk-Naşur ve Sukkalma Sülalesinden bir başka isim Sive-palar-huypak ile Hamurabi'nin (MÖ 1792-1750) çağdaş olmaları gerekli kronolojik bilgileri vermektedir (Carter ve Stolper, 1984: 26).

Sukkalma periyodu olarak bilinen bu dönemde Elam siyasi tarihinin doruk noktalarından bir tanesi olarak bilinmektedir. Bu dönem Mezopotamya yazıtlarında Elam kralı tabiri sadece Susa ve Elam için değil İran coğrafyasının tamamı için kullanılır ve Elam kralının yerel krallardan ayırmak için de "*Büyük Kral*" unvanı kullanılmaktadır (Carter ve Stolper, 1984: 25). Kral Silhaha ve oğlu Emutbal yöneticisi Kudur-Mabuk, Elam sınırlarını Larsa devletinin içlerine değin genişletmişlerdir. Başarılı bir komutan ve siyasetçi olduğu anlaşılan Kudur-Mabuk, kral olmamasına rağmen bu dönemde babası kadar ön plana çıkmaktadır. Ebarti Sülalesi tarafından Elam'ın yönetildiği adına Sukkalma dönemi olarak bilinen, 300 yıl süren bu dönemde Elam'ın yönetim merkezi Susa kenti iken Elam'ın diğer yönetim merkezlerinden olan Anzan (Anşan) ile ilgili kayıtlarda herhangi bilgi yoktur (Diakonoff, 2008a: 28).

Sukkalma dönemi ile ilgili çözülmemiş konulardan biri de hanedanın yönetim şeklidir. Bu konudaki en önemli hipotez şu şekildedir; Susa'da ikamet eden Sukkalma, Elam ve Şimaşki'de ikamet eden Sukkalma'nın kardeşi olmayan iki Sukkal'mın yer aldığı üçlü hükümdarlık sistemidir (Peyronel, 2018: 220). Sukkalma dönemi yönetim anlayışı çoklu yönetime dayanmaktadır. Susa verilerine göre ise Sukkalma hakkı babadan büyük oğula geçerken Elam'ın diğer bölgelerinde hâkim yönetim anlayışı hakkında yeterli bilgi yoktur. Elam kralları diğer Eskiçağ

medeniyetleri gibi “*Kral*” unvanı yerine “*Büyük Naib*” unvanı kullanmayı bu dönemde de tercih etmelerinin sebebi net olarak belirlenmemiş ancak bazı araştırmacılar tarafından alçak gönüllü olmaları olarak açıklanmıştır (Alizadeh, 2010: 373).

Silhaha'nın ölümünden sonra Elam tahtına bir kadının geçtiği görülmektedir. Asur kralı Şemsi-Adad dönemine ait kayıtlarda Elam tahtına Kraliçe Şiruktuh'un geçtiği ve 12 bin kişilik bir ordu hazırlayarak Gutiler'e karşı savaş hazırlığında olduğu bilgisi vardır (Carter ve Stolper, 1984: 28). Elam kayıtlarındaki bilgiler bu dönemden sonra tahta çıkan birçok kral “*Kız kardeşin oğlu*” anlamına gelen “*Ruhuşuk*” unvanını kullanarak Kraliçe Şiruktuh'a olan saygı ve bağlılıklarını göstermişlerdir (Carter ve Stolper, 1984: 26). Dönemin yönetim anlayışının açıklanması bakımından üzerinde durulan terimlerin başında “*Ruhuşuk*” gelmektedir. Bu terimin gerekli kan bağıнын sağlanması ile taht üzerinde doğal hakka sahip olmak amacıyla da kullanıldığını düşünmekteyiz. Elam Medeniyetinin ilk ve tek kadın hükümdarı olarak bilinen Kraliçe Şiruktuh döneminde Babilli Hamurabi'ye karşı Eşnunna ile ittifak yaparak başarısız bir Razma kenti kuşatması sonrasında ölmüş ve tahta kız kardeşinin oğlu geçmiştir (Hinz, 1972: 95).

Elam tahtına Kraliçe Şiruktuh'tan sonra tahta kısa süreliğine kardeşi ve veliahttı Simut-Vartaş geçmiştir. Bu dönemde Elam tarihinin önemli krallarından Sive-palar-huypak veliaht olurken bir diğer önemli tarihi kişilik Kuduzuluş da Susa valisi olmuştur (Gülmuhammet, 2004: 37). Simut-vartaş'ın kısa süreli yönetiminden sonra Elam tahtına Sive-palar-huypak geçerken Susa valisi kardeşi Kuduzuluş ise veliaht olmuştur (Peyronel, 2018: 222). Mari kaynaklarında Elam kralları olarak bu iki isimden nispeten daha sık söz edilmektedir. Sive-palar-huypak döneminde Mezopotamya'da dünya tarihi açısından önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Babil'de kral Hammurabi tahta geçmiş ve Mezopotamya bölgesinde genişleme faaliyetlerine başlamıştır. Mari mektupları bu dönemde Elam askeri, siyasi ve ticari faaliyetlerinin arttığını bildirmektedir. Döneme ait Elam kayıtlarında Kral Sive-palar-huypak ve veliahtı Kuduzuluş'un Kuzey Zagros'a, Gutiler üzerine askeri bir harekât sonrasında Eşnunna'ya döndükleri bilgisi vardır (Carter ve Stolper, 1984: 29). Bu harekât sonrası Elam kralının Eşnunna'ya dönmesinden dolayı bu dönemde Eşnunna'nın Elam topraklarına dâhil edilmiş olduğunu düşündürmektedir. Nitekim bu dönem ile ilgili Mari kayıtları Elam'ın Mezopotamya içlerine de askerî harekât düzenlediklerini bildirmektedir (Carter ve Stolper, 1984: 29). Ayrıca Hammurabi dönemine ait Babil kayıtlarda da Elam'ın Kuzey Suriye ve Mezopotamya arasında gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde etkin oldukları ve aynı zamanda bu bölgede Elam'ın istihbarat faaliyetlerinin olduğunu bildirilmektedir (Carter ve Stolper, 1984: 29). Mezopotamya'nın diğer güçleri bu durum karşısında gerekli önlemleri almak amacıyla büyük bir ittifak kurmuşlardır. Mezopotamya bölgesinin komşu güçleri Elam, Kutlar, Baraşi ve Emutbal da bu ittifaka dâhil olarak Babilli Hammurabi'ye karşı bir savaş açmışlarsa da başarılı olmamış ve Güney Mezopotamya topraklarının

Babil himayesine girmesine engel olamamışlardır (Gülmuhammet, 2004: 37). Kral Sive-palar-huhpak ve ardılı Kuduzuluş dönemi olayların tarihi kronolojilerini düzenli bir sıra ile vermek çok zordur. Ancak komşu devletlerin arşiv kayıtlarından dönemin siyasi olayları takip edilebilmektedir. Asur kralı Şemsi-Adad'ın ölümünden sonra (MÖ 1781) Elam'ın Doğu Mezopotamya ve Zagros bölgesinde oldukça güçlü oldukları görülmektedir. Bu dönemde Asur devletinin zayıflamasından dolayı otorite boşluğunun olduğu bölgelerde Elam ve henüz ele geçirdiği Eşnunna güçlerinin yerleştiği görülmektedir (Carter ve Stolper, 1984: 30). Elam'ın bölgedeki üstünlüğü ancak Babilli Hamurabi'nin bölgeye yönelik faaliyetlerinin başlamasına değin sürmüştür.

Elam Krallığı'nda Sive-palar-huhpak'ın başarılı yönetiminden sonra tahta varisi Kuduzuluş geçmiştir. Eşnunna'nın alınması ve Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Afganistan arasında yapılan kalay ticareti sayesinde Elam etki coğrafyası oldukça genişlemiştir (Álvarez-Mon, 2017: 7). Mari arşivlerinden elde edilen bu bilgiler Mari-Babil ittifakı Elam'ın batıya yönelik genişlemesinin sonucu olarak görülmektedir. Fakat Mezopotamya'da bütün şehir devletleri Babil'in güçlenmesi karşısında gerekli direnişi gösterememiş ve üstünlük Babil'e geçmeye başlamıştır. MÖ 1776-1761 yılları arasında Babil'in, Elam üzerine üç başarılı seferi olmuştur. Bu seferler Elam'ın batıdaki toprakları üzerine Elam, Eşnunna, Larsa, Subartu ve Guti ittifakına karşı yapılmıştır (Álvarez-Mon, 2017: 7). Babil kralı Hammurabi'nin Mezopotamya'da uyguladığı genişleme politikası karşısında kurulan ittifakın bozulduğunu daha önce ifade etmiştik. Hammurabi'nin, Larsa'ya yönelik yaptığı sefer esnasında Kudur-Mabuk döneminde alınan Emutbal bölgesi Hammurabi tarafından ele geçirilmiştir (Günaltay, 1987: 33). Larsa Krallığı toprakları Elam sınırlarına yakın olduğundan Hamurabi'nin bu harekâtı Elam tarafından direkt tehdit olarak algılanmıştır. Hamurabi'nin ilerlemesini haber alan Elam kralı Kuduzuluş, Hamurabi'den kaçan Larsa kralı Rim-sin'i kurtarmış ve Elam topraklarına geçirmiştir (Günaltay, 1987: 33). Zagros dağlarına yaklaşan Babil ordusuna karşın önlem almak isteyen Elam ordusu güçlerini Marahşi kentinde toparlayıp Hammurabi'ye saldırmışlarsa da başarılı olamamışlardır (Günaltay, 1987: 33). Elam ve Babil arasında gerçekleşen bu savaşlar dizini sonrasında bölgedeki güç üstünlüğünü Babil almışsa da Marahşi gibi Elam'ın doğal coğrafyası içerisinde yer alan toprakların bu dönemde Elam Krallığı'nda kalırken Mari Krallığı Babil topraklarına dâhil edilmiştir (Álvarez-Mon, 2017: 7).

Elam Krallığı'nda Kuduzuluş döneminde Babil yükselişinin önüne geçilememiş ve Elam, Babil'e bağlı hale gelmiştir. Bu döneme ait Elam arşivlerinde yeterli sayıda bulgu mevcut değildir. Babil karşısında durgun geçen kral Kuduzuluş döneminden sonra Elam tahtına Kutur-Nahunte geçmiştir (Diakonoff, 2008: 12). Babil'de kral Hammurabi'nin bu dönemde öldüğü ve tahtına velihtti Samsu-iluni geçtiği bilinmektedir. Hammurabi döneminde bölgedeki gücünün zayıfladığı Elam, bu dönemde tekrar eski gücünü toplama çabası içerisinde olduğu görülmektedir.

Bölgede oluşan otorite boşluğundan faydalanan Elam, bu dönemde siyasi birliklerini tekrar kurarak Kutur–Nahunte Sukkalmah, Tata (Ata Merra-Lakki) Şımaşki Sukkası ve Temti-Agun da Sus Sukkası olmuşlardır (Günaltay, 1987: 34). Bu dönemde Elam Krallığı Babil ve Asur krallıklarına karşın üstünlük elde etmiştir. Babil kralı Samsuiluni ile yapılan bir savaşta büyük bir zafer kazanılmıştır. Aynı dönemde Asur'a karşı da başarılı bir savaşın yapıldığı bilgisi Assurbanipal dönemine ait bir yazıtta şu şekilde anlatılmıştır: *“Elamlı Kutur-Nahunte tanrılara etmiş andını saymaksızın ve kendi gücüne yersiz güvenerek Akad topraklarına saldırdı ve Akad'ı yerle bir etti.”* (Gülmuhammet, 2004: 38). Yazıtın devamında ise bu savaştan sonra Asur tanrısı Nanna Susa'ya götürülmüş ve ancak 1075 yıl sonra geri getirilmiştir (Gülmuhammet, 2004: 38). Silhaha hanedanı döneminde Elam Krallığı zaman zaman Mezopotamya coğrafyası içerisinde önemli bir güç olmuştur. Kurdukları ticaret ağları sayesinde etki alanlarını Afganistan sınırlarından Kuzey Suriye topraklarına değin genişletmiş ve Doğu Mezopotamya üzerinde hâkim oldukları dönemler de olmuştur. Bu dönemde tahta geçen kralların çoğu hakkında henüz yeterli bilgiler bulunmamaktadır. Kutur-Nahunte döneminden sonra Elam siyasi varlığı bir süre daha devam etmiştir. Bu süre zarfında tahta çıkan isimler hakkında maalesef yeterli bilgi bulunmamaktadır. Daha sonra kuzey sınırlarından Kassitlerin saldırılarına maruz kalmış ve Elam siyasi tarihi 400 yıl gibi uzun bir dönem karanlığı bürünmüştür (Günaltay, 1987: 35).

Silhaha Sülalesi devri olarak bilinen bu dönem verileri bize Elam'ın dönemin en önemli yönetim merkezlerinden biri olduğu bilgisini vermektedir. Dönemin yönetim merkezlerinden olan Anzan (Anşan) 130 hektar genişliğinde bir şehir yapısına, Susa 85 hektarlık bir genişliğe kavuşmuştur (Álvarez-Mon, 2017: 8). Susa'daki Ville Royal mezarlıkları kazıları dönemin ölü gömme adetleri ve törenleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu dönemde ölüm törenleri sadece gömme esnasında değil aynı zamanda cesedin çürümesinden sonra da bazı törenlerin yapıldığı görülmektedir (Carter, 2011: 49). Asil insanlara ait yerleşkelerin altında herhangi bir mezarın olmaması asillere ait ayrı mezar yapılarının olabileceği fikrini doğurmuştur (Carter, 2011: 49 vd.). Assurbanipal dönemine ait bir yazıt bu durumun açıklanmasına ilişkin ipuçları vermektedir. *“Efendilerimin Aşur ve İştâr'ın tanrılarına saygı duymayan ve onları güneşe maruz bırakmayan önceki ve sonraki krallarının mezarlarını yaktım ve yıktım. Kemiklerini Asur'a götürdüm, ruhlarına huzursuzluk verdim, onları yiyecek sunularından ve su ikramlarından mahrum ettim.”* (Carter, 2011: 50). Ville Royal mezarlıklarında asillere ait kemiklerin bulunmamasının nedeni Assurbanipal'in intikam hissi ile yaptıkları da olabilir. Elamlıların ölümden sonra da etlerinin çürümesinden sonra gerçekleştirdikleri törenler de cesetlerin taşınmasını gerektirdiği için asil kimselerinin cesetlerinin bulunmamasının nedeni olabilir. Dönemin evleri birbirine bitişik duvarlar, geniş avlular, kısmi olarak kullanılan pişmiş tuğlalar ve dar sokaklardan meydana gelmektedir (Álvarez-Mon, 2017: 8). Seçkinlerin kaldığı evler ise 50 odaya kadar ulaşan yine birbirine bitişik,

kabul salonları olarak kullanılan geniş avlusu olan villalardır (Álvarez-Mon, 2017: 8).

Bu dönemin dikkati çeken bir diğer hususu da Elam topraklarındaki mevcut demografik yapının bozulmasıdır. Bu dönemde Akad ve Amorit nüfusunda artış görülmektedir (Diakonoff, 2008: 14). Aile yapısı incelendiğinde soy kadından geçmekte, miras bütün çocuklar arasında eşit paylaşılır, dul kadına mirastan hak düşmez iken yaşamının sonuna kadar geçinmesine yetecek mal varlığı önceden tahsis edilebilir, mal yönetimi ise büyük olan oğlun himayesinde olup dilerse dul kadını halefi olarak seçebilirdi (Diakonoff, 2008: 14). Ailenin iş gücü esas olarak aile üyelerinden ve bir kurum görevi gören “kardeşliğe” alınan erkeklerden ve bunun yanı sıra evin kadın kölelerinden doğan çocuklar ve kısıtlı sayıda kadın kölelerden oluşmaktaydı (Diakonoff, 2008: 14).

Tarihi veriler bu dönemde Elam’da özellikle Susa’da nüfusta önemli ölçüde artış olduğunu göstermektedir. Elam hakkında bilgilerin büyük çoğunluğu Akad ve Babil metinlerinden elde edilmektedir. Tarihi vesikaların büyük çoğunluğu alım, satım, borç, kredi ve miras konularından oluşmaktadır (Carter ve Stolper, 1984: 34). Sikkalmah döneminin Elam tarihi açısından bir dönüm noktası olduğunu söyleyebiliriz. Dönem önceki Elam Sülaleleri ile kıyaslandığında tarihi kayıtlar açısından daha kesintisiz olarak gelmektedir. Daha uzun süren bu dönemde Elam yönetim sisteminde köklü değişikliklerin olduğunu görmekteyiz. Ruhuşuk terimi ile asil soyun kadından gelmesi ve üçlü bir yönetim anlayışının benimsenmesi de dönemin kendine özgü özelliklerindedir.

Sonuç

Mezopotamya’da, Sümer Şehir Devletlerinin medeniyetin beşiği olarak tarih sahnesine çıktığı bir dönemde Dicle Nehri’nin doğu yakasında yer alan Elamlılar, Mezopotamya topraklarında önemli bir medeniyet olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Ülkemizde yeteri kadar ilgi görmese de Elamlıların büyük bir medeniyet oldukları yapılan bilimsel çalışmalar ile kesinleşmiştir. Güneybatı İran’da, günümüzde Huzistan olarak bilinen topraklarda hüküm süren Elamlılar, Grek dünyası tarafından Elymais, Tevrat’ta Elam isimleri ile bilinmektedir.

İran topraklarında Elam izlerine Erken Hanedanlıklar döneminde rastlanılmaktadır. Bu dönemde nasir olmak kaydı ile İran coğrafyasında geniş bir bölgede Proto-Elam yazısı arkeolojik buluntular arasında yer almaktadır. Arya kökenli olmayan insanlar tarafından Avan’da kurulan Elam Medeniyeti ile birlikte İran topraklarında tarihi devirler başlamıştır. Elam’a ait ilk bilgiler I. Kiş Krallığı’na ait kaynaklardan edinilmektedir. Bu dönemde Elam, yarı bağımsız olarak varlığını sürdürmekle birlikte kendi kültürel değerlerini de yaşamıştır. Avan Hanedanlığı olarak literatüre kaydedilen bu dönemde Mezopotamya’da, Kiş hâkimiyetinin son bulmasından sonra I. Ur Sülalesi ve Lagaş Krallığı dönemlerinde de Elam, kimi dönemler tam bağımsız kimi dönemler de vasal krallık olarak varlığını sürdürmüştür. Sargonik dönem öncesi

olarak adlandırılan bu dönemde Elamlılar, Lagaş ile siyasi ve askeri münasebetler dışında Basra Körfezi ticaretinde yer alarak aktif bir güç olmuştur.

Sargonik dönemde Elamlıların siyasi varlıklarını sürdürmüş oldukları görülmektedir. Bu döneme ait Elam bilgileri daha çok Akad kayıtlarından elde edilmektedir. Akad kayıtlarının verdiği bilgiler, bu dönemde Elamlıların, Akad kralı Sargon döneminde tarih sahnesinde nispeten daha geri planda kaldıklarını belirtmektedir. Fakat kral Sargon'dan sonra Elamlıların tarih sahnesinde daha güçlü şekilde var oldukları anlaşılmaktadır. Akad kralı Naram-sin ve Elam kralı Hita arasında imzalanan anlaşmada kralların birbirine kardeşim diye hitap etmesi dönemin en dikkat çekici noktasıdır. Dönem Guti akınları ile birlikte karanlığa bürünmüştür.

Guti akınları sebebi ile karanlık döneme giren Mezopotamya'da III. Ur Hanedanlığı ile birlikte Gutiler bölgeden kovulmuş ve tarihi verilerde oluşan kesintiler giderilmiştir. Ur kralı Ur-Nammu ve Elam kralı Şulgi çağdaş olmakta ve bu dönemde Mezopotamya topraklarında savaşlardan ziyade siyasi evlilikler daha ön plana çıkmıştır. III. Ur Hanedanlığından sonra Elamlılar bölge siyasetinde daha güçlü rol almışlardır. Bu gelişen Larsa tehlikesine karşın İsin Krallığı ile ittifak kurulmuştur. Bu dönemde güçlenen Elam'ın ticari faaliyet sahası da Afganistan'dan Kuzey Suriye ve Filistin topraklarına, Hazar Denizi'nden Basra Körfezi'ne kadar olan geniş bir coğrafya olmuştur. Döneme ait dikkati çeken önemli hususlardan birisi Elam kralı Kudur-Mabuk'un kendisini Amurruların atası olarak ilan etmesidir. Eski Elam Siyasi tarihi birçok araştırmacı tarafından yönetim merkezleri olmasından dolayı Avan ve Şimaşki Hanedanlıkları olarak isimlendirilmektedir. Bu yanlış olmamakla birlikte bu dönemde Elam tahtından farklı hanedanlıkların da bulunduğunu bilmekteyiz. Babil'de kral Hamurabi'nin tahta çıkmasıyla birlikte bu dönem son bulmuştur.

Kaynakça

- AKPINARLI, N. (2018), "Naram-Sin Antlaşması", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, ss. 1-22.
- ALIZADEH, A. (2010), "The Rise of the Highland Elamite State in Southwestern Iran: "Enclosed" or Enclosing Nomadism?", *Current Anthropology*, ss. 353-383.
- ÁLVAREZ-MON, J. (2012), Elam: Iran's first empire, J. Á.-M. Daniel T. Potts içinde, *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East* (s. 740-757), New Jersey: PublisherBlackwell Publishing.
- ÁLVAREZ-MON, J. (2017), The Elamite Civilization, J. L. Beness içinde, *Ancient History: Resources for Teachers*. Sidney: Macquarie Ancient History Association Faculty of Arts, ss.1-30

- BAYRAMOV, K. (2022), “M.Ö. 3. binyıl Mezopotamya Yazılı Kaynaklarında Elam: Awan Hanedanlığı”, *QANNES Uluslararası Eskiçağ Araştırmaları Dergisi*, ss. 579-605.
- CARTER, E. (2011), Landscapes of Death in Susiana The Last Half of the 2nd Millennium b.c. J. Á.-M. Garrison içinde, *Elam and Persia* (s. 45-58), Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- DAHL, J. L. (2018), Writing in Elam, Y. W. J. Álvarez-Mon içinde, *The Elamite World* (s. 464-480), Oxford: Routledge.
- DIAKONOFF, İ. M. (2008), Elam, I, Gershevitch içinde, *The Cambridge History of İnan; The Median and Achaemenian Periods* (s. 1-24), Cambridge: Cambridge University Press.
- DIAKONOFF, İ. M. (2008a), Anshan in The Elamite and Achaemenian Periods, I, Gershevitch içinde, *The Cambridge History of İnan; The Median and Achaemenian Periods*. Cambridge: Cambridge University Press, ss. 25-35.
- ECKART FRAHM, E. E. (2003), Şuruppak under Rīmuš: A Rediscovered Inscription, *Archiv für Orientforschung*, ss. 50-55.
- ELIZABETH CARTER, M. W. (1984), *Elam (Surveys of Political History and Archaeology)*, Los Angeles, California: Universty of Californis Press.
- FRAYNE, D. (1993), *Sargonic and Gutian Periods (2334–2113 BC)*, *The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods 2*. Toronto: University of Toronto Press.
- GÜLMUHAMMET, H. P. (2004), *Elam Siyasal ve Kültürel Tarihi*, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- GÜNALTAY, Ş. (1987), *İnan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- GÜNALTAY, Ş. (1987a), *Yakın Şaark (Elam ve Mezopotamya)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- HAANSMAN, J. (2008), Anshan in the Elamite and Achaemenian Periods, İ. Gershevitch içinde, *The Cambridge History of İnan; The Median and Achaemenian Periods*. Cambridge: Cambridge University Press, ss. 25-35.
- HELWING, B. (2012), The Iranian Plateau, *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East*, ss. 501-511.
- HINZ, W. (1963, Mayıs 13), Persia, 2400-1800 B.C. C. J. I. E. S. Edwards içinde, *History of Cambridge*. Cambridge, California, ABD: Cambridge University Press, ss. 644-680.

- HINZ, W. (1972), *The Lost World of Elam*, (Jennifer Barnes İngilizce'ye çeviren, Çev.) London: Sidgwick-Jackson.
- IMANPOUR, M.-T. (1998), *The Land of Parsa: The First Persian Homeland*, Manchester: Proquest.
- JACOBSEN, T. (1939), *The Sumerian King List*, Chicago: Chicago University Press.
- KARAKETİR, E. (2023), “Elamtu: Elam Adı ve Elam Toprakları Çerçevesinde Modern Güneybatı İran'ın Coğrafi Kimliği”, *Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, ss. 157-190.
- KINAL, F. (1983), *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yayını.
- KİTABI MUKADDES ŞİRKETİ. (2008), *Tevrat (Tora, Neviim, Ketuvim)*, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- KUHRT, A. (2013), *Eski Çağ'da Yakınoğu* (3. Basım, Cilt I_II), (D. Şendil, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- LANGDON, S. (1911), *A Sumerian Grammar and Chrestomathy with a Vocabulary of the Principal Roots in Sumerian and a List of the Most Important Syllabic and Vowel Transcriptions*, Paris: Librairie Paul Geuthner.
- PEYRONEL, L. (2018), The Old Elamite Period. G. P. Javier Álvarez-Mon içinde, *The Elamite World* (s. 203-232), London-New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- POTTS, D. T. (2016), *The Archaeology of Elam: Formation And Transformation of an Ancient Iranian State*, New York: Cambridge University Press.
- SALARIS, D. (2017), *The Kingdom of Elymais (ca.301 BC- 224 AD)*, Sidney: Macquarie University.
- SALARIS, D. (2019), First Elymaic Attestation of Elymais, *NABU (Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires)*, ss. 147-149.
- SCHEIL, V. (1910), “Inscription de Manistusu”, *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, 103-106.
- SCHEIL, V. (1931), *Textes Élamites- Sémitiques, Cinquième Série*. Paris: Mémoires de la Mission archéologique de Susiane XIV.
- SCHRAKAMP, I. (2016), “Akkadian Empire”, *The Encyclopedia of Empire*. Germany: by John Wiley & Sons, Ltd.
- SELZ, G. J. (1989), “Elam und Sumer-Skizze Einer Nachbarschaft nach inschriftlichen Quellen der vorsargonischen Zeit”, *Actes de la XXXVIème Rencontre Assyriologique Internationale*, ss. 27-43.

- STEFFEN LAURSEN, P. S. (2017), *Babylonia, the Gulf Region, and the Indus*, Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- STEINKELLER, P. (1982), “The Question of Marḥaši: A Contribution to the Historical Geography of Iran in the Third Millennium B.C”, *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, 72(2), ss. 237-265.
- STEINKELLER, P. (2018), The Birth of Elam in History, G. P. Javier Álvarez-Mon içinde, *The Elamite Word*. London-New York: Routledge, Taylor and Francis Group, ss. 177-202.
- THUREAU-DANGIN, F. (1911), “Notes Assyriologiques”, *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, ss. 135-158.
- ZADOK, R. (2018), The Peoples of Elam, G. P. Javier Álvarez-Mon içinde, *The Elamite Word*. London_ New York: Routledge, Taylor and Francis Group, ss. 146-163.